

ПИТАННЯ ОСВІТИ КАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ В КОНТЕКСТІ СЛОВ'ЯНСЬКОГО З'ЇЗДУ 1848 РОКУ

Під впливом подій буржуазної революції 1848-1849 років в Австро-Угорщині на політичну арену виступило українське населення Закарпаття та Східної Словаччини (карпатські українці). На Слов'янському з'їзді в Празі, який проходив в червні 1848 р., вони не мали свого представника. Спільні словацько-українські вимоги були викладені у формі прохання, адресованого імператору Францу-Йосифу, зачитані представником Словаччини - Гурбаном. Зокрема, ставилась вимога, щоб словакам і українцям було дозволено відкривати не лише народні початкові школи, але й середні та вищі школи з викладанням словацькою і українською мовами. Галицькі українці були репрезентовані на з'їзді Григорієм Ганишевичем, Іваном Борискевичем та Олексієм Заклинським.

Ліберальні австрославистські діячі домагались об'єднання слов'ян під владою Габсбургів, російські слов'янофіли - під шефством Романових. Радикальне демократичне угруповання мало на меті трансформацію Австрійської імперії і створення на її руїнах слов'янської федерації. Цей план у 1848 році не вдалось здійснити, але він залишився ідеалом майбутнього політичного ладу слов'янського світу. Ця програма мала прихильників також серед польських демократів, української та польської молоді у Відні.

А.І.Добрянський у 1848 році розгорнув політичну діяльність в околиці Банської Штявниці на Середній Словаччині, але незабаром був змушений покинути Угорщину. Він подався в Галичину, де активно працював по розробці політичної програми австрійських українців. Ця програма, крім іншого, ставила метою об'єднання українців Східної Галичини, Буковини та Верхньої Угорщини в одну провінцію [1].

12 червня 1848 року Слов'янський з'їзд ухвалив "Маніфест європейським народам", закликав угорський уряд скасувати утиск сербів, хорватів, словаків та українців (русинів), надати їм національні права.

Ще ширші вимоги були поставлені перед урядом Австро-Угорщини, делегацією представників захарпатоукраїнського населення 10 жовтня 1849 року у складі А.Добрянського, М.Висника, О.Яницького, І.Шолтеса, а саме: визнання "руської"

(тобто української) національності в Угорщині, введення рідної мови в школах, відкриття української гімназії, юридичного лицей в Ужгороді, організація в Ужгороді вищого навчального закладу (академії), перетворення Львівського університету в Український і створення умов для навчання в ньому молоді із Закарпаття, надання українським учителям таких прав і пільг, що були в інших регіонах держави, видання української газети і надання свободи друку кирилицею тощо [2,3].

Однак, незважаючи на обіцянки імператора Франца Йосифа, дані ним делегації, більшість цих законних вимог, особливо в сфері трансформації освіти в Закарпатті, школи не були здійснені, за винятком деяких уступок в справі організації початкових народних шкіл з рідною мовою навчання та введення викладання української мови в Ужгородській гімназії. Пізніше у Львівському університеті була відкрита кафедра української мови, створені умови для навчання в ньому молоді із Закарпаття, введено українську мову як обов'язкову в гімназіях Галичини і в українських жупах Угорщини (Ужгород, Сигет, Мукачево), надано українським учителям таких прав і пільг, як і в інших регіонах держави.

У цей час в Закарпатті активізується освітянська діяльність. Велику організаційну і просвітницьку роль зіграли відкриті в 1778 році Ужгородська духовна семінарія, а в 1793 році Ужгородська учительська семінарія, які стали центром освіти, культури та духовного життя народу Закарпаття. Ужгородська учительська семінарія в цей період підготувала ряд визначних педагогів, учених, громадських діячів, творчі діяльність яких мала надзвичайно велике значення для розвитку українства, для пробудження національного духу в Закарпатті, їх наукові праці з часом увійшли до скарбниці загальноукраїнської культури. Серед них - І.Пастелій, І.Базидович, І.Фігараші, В.Довгович, М.Лучкай, О.Духович та інші. Вони, за висловом І.Франка, підтримували зв'язок з народом, його традиціями, чинили опір латинізації, германізації і мадяризації [2]. Аналогічну діяльність проводили професорсько-викладацький склад Ужгородської, Мукачівської і Берегівської гімназій, діючих у краї реальних та горожанських шкіл. Варто відмітити, що упродовж лише 1874-1914 років було організовано 9 горожанських шкіл.

Відрадно, що була створена широка мережа початкових (народних) шкіл з "руською" мовою навчання, для шкіл почали видаватися відповідні підручники. Вже в 1874 році на

території Угорщини була 571 школа з "руською" мовою викладання, зокрема на території сьгоднішнього Закарпаття - 313 шкіл. Окрім того, існували 82 русько-угорські та 3 русько-румунські елементарні початкові школи. В 1897 році в Ужгороді відкрито керамічне училище, а в 90-х роках - акушерську школу, в 1903 році - спеціальну школу для глухих дітей [4].

В цей період освітянські заклади Закарпаття підготували цілу плеяду прогресивного духовенства, учительської інтелігенції, талановитих вчених, письменників, поетів, які пізніше віддали свої знання, високу моральність та духовність зростанню національної самосвідомості, боротьби проти темряви, за розквіт освіти, школи та педагогічної думки.

В організації шкільної справи і підготовки вчителів для початкових шкіл багато зробили перший директор учительської семінарії Дмитро Попович, який одночасно був проінспектором угро-руських шкіл, а також інспектор шкіл Юрій Кричфалушій, директор ужгородської гімназії та учительської семінарії Іоани Чургович, діяльність кожного з них була спрямована на поліпшення становлення українських шкіл, на зародження педагогічної думки, на поширення кращих її надбань.

Неоцінений внесок у розвиток освіти, школи і педагогічної науки внесла також ціла когорта передової інтелігенції Закарпаття, до якої слід віднести перш за все діяльність А.Добринського, О. Духновича, О. Павловича, Ю. Попрадова, І. Раковського, А. Кралицького, А. Митрака, І. Сільвая, А. Репая, Е. Фенцика та інших [4].

У справі піднесення культурно-освітнього рівня населення і організації роботи шкіл на Закарпатті в цей період особливо значний вклад своєю практичною діяльністю вніс відомий український письменник, публіцист і педагог Олександр Духнович. В 50-х роках він видає цілий ряд підручників для "руських" народних шкіл: "Книжонця читальная для начинающих" /Буда,1847/, що кілька раз перевидавалася, "Краткий землепис для молодых Русинов" /Перемишль,1851/, "Краткий землепис для письменного русского языка" /Буда,1852/, "Сокращенная грамматика письменного русского языка" /Буда,1853/, "Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских" /Львів,1857/ та інші [5], що забезпечили йому заслужене визнання як одного з перших професійних вчених-педагогів на Україні. О.Духнович своїми патріотичними віршами піднімає національну свідомість

населення, пропагує ідеї єдності з українським і російським народами, веде боротьбу проти денационалізації - мадризації, морально і матеріально підтримує ту частину звариатоукраїнської інтелігенції, яка служить своєму народу, змочує вчителів і інтелігенцію до культурно - освітньої роботи серед населення, сам бере активну участь у роботі шкіл, викладаючи українську мову і допомагаючи матеріально бідним учням середніх учбових закладів. Педагогічна спадщина О.Духновича і сьогодні репрезентує значну історико - педагогічну і науково пізнавальну цінність.

У цей період стали появлятися і підручники для гімназій та народних шкіл. Зокрема, було видано декілька букварів: у 1873 році в Будапешті була надрукована "Русскославянская азбука" - пристосований для руських шкіл переклад Генція інспектором Земплинської жупи Йосипом Чосином; у 1898 році В.А.Врабель в Ужгороді видав "Букварь"; у 1887 році в Будапешті вийшла "Русская азбука и первая читанка для первой классы народных школ" Л.Чопея [4].

У 70-80-х роках 19 ст. для учнів українських шкіл Закарпаття були написані і видані посібники з граматики, фізики, арифметики, природознавства, історії та "Книжка для читання", укладена закарпатським письменником Євгенієм Фенциком. Тоді ж вийшла граматика і читанка Євгенія Сабова "Русская грамматика и читанка с упражнениями и задачами угорско-русского литературного языка", а в 1893 році - "Хрестоматія церковно-славянских и угро-русских литературных памятников". Усі ці підручники, хоча були і ближчі за своїм змістом закарпатоукраїнським школярам, однак вони були написані російською мовою, що безперечно, значно ускладнювало засвоєння навчального матеріалу учнями початкових шкіл. І все ж ці підручники відіграли значну роль у боротьбі з мадризацією українського населення Закарпаття в другій половині 19 століття.

Збагаченню педагогічної думки сприяла і періодика, зокрема, газети "Свет", "Новый свет", "Наука", сатирична газета "Сова", журнал "Листок", шкільна газета "Учитель" та інші [5]. Завданням останньої було захищати людську і педагогічну гідність вчителів, заговорити до них з повагою і розумінням їх важкого становища та потребу підвести серед мас рівень школи та освітньої діяльності. Певну роль відіграла і "Газета для народных учителей", яка була безплатною, однак проблем

закарпатської школи майже не торкалась, хоч виходила і на карпаторуській мові (перекладом із угорської).

В 70-ті роки певну освітню роль відігравали педагогічні товариства. В 1869 році було створено Товариство учителів у м.Берегові, в 1873 році - в Шарищі. В ці роки працювало "Народноучительське товариство Угоцького комітату", яке об'єднувало як українських, так і словацьких учителів незалежно від релігійної приналежності [4].

Отже Слов'янський з'їзд у Празі засуджував гніт народів взагалі, а слов'янських зокрема. В його програмі було підтримувати ідею об'єднання тих слов'янських народів, які до того часу були політично розділені. Була це програма зміцнення братерської спільності слов'ян. Вніс з'їзд свою лепту і в становлення української освіти на Закарпатті в другій половині 19 століття. Освітникам сучасності слід вивчати і розвивати тогочасну освітняську і культурну спадщину всіх слов'янських народів, які проживали на Закарпатті в цей історичний період.

1. Попович М. Револьційно-демократичне єднання слов'ян у 19 ст.- Братіслава: Словацьке пед. вид-во,1973.-365с.
2. Гомоннай В.В., Росул В.В., Таланканіч М.І. Школа та освіта Закарпаття.- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації,1997.-248с.
3. Ігнат А.М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в 19 - поч. 20 ст.- Ужгород, 1971.-69с.
4. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (19-20 ст.).- Ужгород: Вид-во Закарпаття,1992.-291с.
5. Нариси історії Закарпаття: В 2-х т.- Т.1.- Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарп. обл. управл. по пресі,1993.-436с.